

КАРПЛОВСЬКА

Євгенія Анатоліївна — доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України

ВІДДАНІСТЬ МОВИ ТА МОВОЗНАВСТВУ

До 75-річчя члена-кореспондента НАН України
Н.Ф. Клименко

22 жовтня 2014 р. член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України Ніна Федорівна Клименко, а з нею мовознавча громада України й зарубіжжя відзначатимуть подвійний ювілей — 75-річчя від дня її народження та 50-річчя її невтомної й плідної наукової праці на мовознавчій ниві.

Народилася Ніна Федорівна Клименко 22 жовтня 1939 р. у місті Черкаси. Робітнича сім'я Федора Даниловича і Мотрі Нечипорівни Клименків не мала великих статків, дітей своїх батьки змалечку привчали до праці, поваги до людей, до життя по совісті. Цим батьківським заповітам Ніна Федорівна зберігає незмінну вірність. У 1956 р. із золотою медаллю вона закінчила середню школу № 1 у Черкасах. Того ж 1956 р. стала студенткою відділення російської мови та літератури філологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

1958 рік став початком нового важливого етапу в її житті — формування Н.Ф. Клименко як всесвітньо відомого сьогодні вченого-еллініста, засновника в 1999 р. разом із професором Олександром Даниловичем Пономаревим — іншим відданим учнем Андрія Олександровича Білецького і Тетяни Миколаївни Чернишової — першої в Україні кафедри елліністики в Київському університеті. У 1961 р., після закінчення університету, Ніна Федорівна розпочала свій трудовий шлях в Українському товаристві дружби та культурних зв'язків із зарубіжними країнами у Києві. Наступного року в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР було відкрито відділ теорії української мови та структурно-математичної лінгвістики, яким керував авторитетний український мовознавець М.А. Жовтобрюх. Групу фахівців зі структурно-математичної лінгвістики очолила В.С. Перебийніс. З цього наукового осередку й виросла академічна школа структурної, прикладної, математичної, а

Ніна Федорівна Клименко

згодом і комп'ютерної лінгвістики, яка стала фундаментальним теоретичним і практичним напрямом сучасного мовознавства. У 1964 р. Н.Ф. Клименко вступила до аспірантури Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні з цієї спеціальності.

Темою кандидатської дисертації вона обрала вивчення словотвірної системи сучасної української мови за допомогою новітніх структурних і формально-логічних методів, зокрема, аплікативної породжувальної моделі С.К. Шаумяна. Застосування нових методів структурного аналізу мови відкривало нові перспективи одержання якісно відмінних ґрунтовних теоретичних і практичних результатів. Після закінчення аспірантури в 1967 р. і до сьогодні Н.Ф. Клименко — співробітниця спершу Інституту мовознавства, а з 2011 р. — Інституту української мови НАН України.

1970 рік — успішний захист дисертації «Система афіксального словотворення сучасної української мови» і здобуття ступеня кандидата філологічних наук з нової спеціальності 10.02.21 — структурна, прикладна та математична лінгвістика. За матеріалами цієї дисертації в 1973 р. вийшла друком її однойменна монографія, в якій уперше ґрунтовно описано той «будівельний матеріал», з якого творять українське слово.

1969 року світ побачив пробний зошит «Частотного словника сучасної української художньої прози», який Ніна Федорівна готувала разом з іншими співробітниками відділу під керівництвом В.С. Перебийніс. Цей новий для української лексикографії тип словника у двох томах вийшов друком у 1981 р. в академічному видавництві «Наукова думка». Він становив статистичну модель функціонування лексичної, граматичної, словотвірної, стилістичної систем української мови в прозових художніх творах українських письменників — визнаних майстрів слова.

Цей період у науковій діяльності Н.Ф. Клименко позначений її участю, вже як відомого фахівця з морфеміки, словотворення та морфології сучасної української мови, у створенні авторитетних колективних академічних праць.

Колектив Інституту мовознавства протягом 1969—1973 рр. за редакцією академіка І.К. Білодіда видав 5-томну академічну граматику української мови «Сучасна українська літературна мова». Як результат дальшого вивчення проблематики, опрацьованої в томі «Морфологія» цієї граматики, із зосередженням уваги на дискусійних і малодосліджених явищах, було видано колективну монографію «Морфологічна будова сучасної української мови» (1975) за редакцією М.А. Жовтобрюха. Перу Н.Ф. Клименко тут належить розділ «Морфологічна будова композитів».

1979 року колектив співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики на чолі з М.М. Пещак видав монографію «Морфемна структура слова». Ця оригінальна праця подала формально-логічні моделі морфемної будови змінюваних українських слів різних частин мови, які уможливили встановлення їхніх парадигматичних класів. Н.Ф. Клименко написала для неї такі розділи, як «Способи класифікації словозмінних парадигм», «Сполучваність ознак змінних прикметників у межах слова», «Структурні властивості словозмінних основ прикметників».

Цього ж, 1979, року світ побачила колективна монографія «Словотвір сучасної української літературної мови», яка на довгі роки визначила напрями досліджень у галузі теорії і практики сучасної української дериватології. Для цієї праці Н.Ф. Клименко написала розділ про способи творення складних слів «Словоскладання. Аббревіація». На великому й розмаїтому мовному матеріалі вона розробила струнку і водночас всеохопну класифікацію всіх типів кількакореневих слів — композитів, юстопозитів та аббревіатур за їхньою частиномовною належністю, способами творення, типами словосполук, з якими вони співвідносяться, формально-семантичною будовою. Згодом ці підходи творчо розвинуто в її монографії «Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові» (1984). 1985 року за її матеріалами Н.Ф. Клименко захистила докторську дисертацію зі спеціальності «українська мова».

Кінець 1970-х – 1980-ті роки ознаменовано жвавим і плідним обговоренням проблем комп'ютеризації лінгвістичних досліджень і виробленням єдиного підходу до формування фондів національних мов як фактографічної і процедурної основи їх дослідження. М.М. Пещак, Н.Ф. Клименко, В.С. Перебийніс з доповідями про концепцію створення машинного фонду української мови беруть у ці роки активну участь у загальносоюзних нарадах у Москві (1983, 1987, 1989), на яких предметом зацікавленого обговорення був широкий комплекс проблем, пов'язаних з реалізацією проєктів створення машинних фондів мов народів СРСР. Результатом цієї напруженої новаторської праці стали колективні монографії «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики» (1982), «Лексична семантика в системі «людина-машина» (1986) та «Украинский семантический словарь. Проспект» (1990), одним із провідних авторів яких виступила Н.Ф. Клименко. Зусилля дослідників були зосереджені на розробленні принципів створення лінгвістичних баз даних і баз знань про мову – основи її машинного фонду як інформаційно-довідкової, навчальної, редакційно-видавничої та власне дослідницької лінгвістичної системи, на створенні машинних версій традиційних словників української мови й автоматичному укладанні на їх основі словників нових типів.

У 1986 р. після відходу В.С. Перебийніс на заслужений відпочинок Н.Ф. Клименко очолила відділ структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства. З 1988 р. під її керівництвом група співробітників відділу (Л.І. Комарова, Є.А. Карпіловська, Н.В. Сніжко) розпочала виконання нової планової теми «Автоматизація досліджень з морфології сучасної української мови». Ця тема поклала початок багаторічним плідним дослідженням з вивчення за допомогою комп'ютера морфемної та словотвірної підсистем сучасної української мови, створення українських електронних словників. Одним з провідних завдань стало формування надійної фактичної основи для таких досліджень – комп'ютерного генерального реєстру українських слів, а згодом і

комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови у відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства. У кінці 1991 р. було завершено створення першої версії генерального реєстру. У ньому було подано відомості про морфемну будову, семантичні, функціональні й частотні характеристики понад 170 тис. українських слів, уміщених в авторитетних і різноманітних словниках другої половини ХХ ст. Цього ж року на основі цього реєстру Н.Ф. Клименко разом із Є.А. Карпіловською та програмістами В.С. Карпіловським і Т.І. Недозим уклала новий для української і в цілому слов'янської лексикографії

частотно-валентний «Словник афіксальних морфем української мови».

Упродовж непростих 1990-х років, позначених для Національної академії наук України браком фінансування і гальмуванням через це видання наукових праць, впливом висококваліфікованих кадрів і внаслідок цього скороченням наукових осередків, Ніна Федорівна Клименко продовжує невпинно працювати в улюбленій царині мовознавчої науки. Спектр тем її публікацій цих років красномовно засвідчує широту її наукових пошуків, зацікавлень, неослабну жадобу пізнання та руху до нових дослідницьких обривів: 1991 р. у видавництві «Радянська школа» виходить її книжка для молоді «Як народжується слово», написана цікаво, жваво, дотепно, на величезному свіжому фактичному матеріалі; 1993 р. разом з І.Р. Вихованцем і Є.А. Карпіловською вона видає за редакцією В.М. Русанівського розширений курс самовчителя для російськомовних читачів «Вивчаємо українську мову», в якому пише розділ «Складні випадки словотворення»; 1998 р. світ побачили одразу дві праці Н.Ф. Клименко, адресовані викладачам і студентам-україністам, — підручник «Основи морфеміки сучасної української мови» (перевиданий 2000 р.) та посібник «Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови», підготовлений разом з її ученицею Є.А. Карпіловською.

Початок XXI ст. для українського мовознавства відзначений подією особливої ваги. 2000 року у видавництві «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана світ побачила перша в історії мовознавства енциклопедія «Українська мова». У цій унікальній праці, що узагальнила відомості про систему української мови, її історію, контакти з іншими слов'янськими і неслов'янськими мовами, про пам'ятки української мови та літератури, видатних українських та зарубіжних мовознавців, які досліджували українську мову, Н.Ф. Клименко належать близько 130 персоналій і статей з проблем словотворення та морфеміки української мови. На сьогодні вийшли друком уже 2-ге (2004) і 3-тє (2007) видання енциклопедії, істотно доповне-

ні важливими статтями з актуальних проблем українського мовознавства.

Творча й наукова активність Н.Ф. Клименко з роками лише набуває нової якості. З відкриттям кафедри елліністики вже 10 років у її науковому доробку поєднуються два потужні дослідницькі струми: україністика та елліністика, як у самостійному, так і в зіставному висвітленні широкого спектру проблем. Новий імпульс дослідженням з улюбленого словотворення дало зацікавлення Ніни Федорівни тенденціями оновлення української мови, динамічними процесами в її лексиконі. Підсумком численних виступів і публікацій 2000—2007 рр. з проблем української неології став розділ Н.Ф. Клименко «Роль словотворення у сучасній українській номінації» у виданій за її редакцією разом з Є.А. Карпіловською та Л.П. Кислюк монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008).

Н.Ф. Клименко з 2004 р. бере активну участь у роботі Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів, постійно друкує свої праці у виданнях цієї високоавторитетної міжнародної організації. Важливим здобутком української дериватології став опублікований 2005 р. гніздовий «Шкільний словотвірний словник сучасної української мови», який разом з Н.Ф. Клименко уклали Є.А. Карпіловська і Л.П. Кислюк.

Протягом останнього десятиліття тривала й активна творча діяльність Ніни Федорівни на полі елліністики. За її участю і завдяки її енергії оприлюднено такі важливі праці, як «Новогрецько-український словник» (2005) разом з О.Д. Пономаревим та Є.К. Чернухіним, «Українсько-новогрецький словник» (2008) разом з О.Д. Пономаревим і А.О. Савенком, «Новогрецька література в українських перекладах» (2005), укладена разом з О.Д. Пономаревим, «Новогрецька література: Антологія» (2008), укладена разом з О.Д. Пономаревим і С.Є. Перепльотчиковою, «Практичний курс новогрецької мови» (1999) разом з О.Д. Пономаревим і Є.К. Чернухіним.

2009—2014 рр. для Н.Ф. Клименко були плідними на публікації. Вийшов друком пер-

ший в українській лексикографії «Граматичний словник сучасної української літературної мови. Словозміна» (2011). Нині під її керівництвом колектив його укладачів працює над створенням електронної версії словника як комп'ютерної дослідницької та інформаційно-довідкової системи. Триває наполеглива праця Н.Ф. Клименко над підготовкою зіставної граматики української та новогрецької мов, метою якої є виявлення в них спільного (типології) й відмінного, національно самобутнього (характерології). Вагомим здобутком на цьому напрямку наукових пошуків Н.Ф. Клименко стала колективна монографія «Українська елліністика» (2010), написана під її керівництвом. Особливе місце в науковому доробку Н.Ф. Клименко останнього часу посідають праці з історії українського мовознавства. У Львові побачила світ колективна монографія за її редакцією «Неперервна філологія: класичні, візантинологічні та неоелліністичні студії в Україні ХХ століття» (2014). Її разом з Н.Ф. Клименко підготували У. Головач, Л. Павленко, А. Савенко та А. Ясіновський. Н.Ф. Клименко у цій праці разом з А.О. Савенком написала розділ «Українська неоелліністика: шляхи розвою».

Академічна громада, колеги по мовознавчому цеху у вишах України гідно оцінили багаторічну плідну наукову й педагогічну діяльність Ніни Федорівни Клименко, обравши її 2006 р. членом-кореспондентом НАН України зі спеціальності «мовознавство». Президія НАН України у 2009 р. нагородила її відзнакою «За наукові досягнення». Того ж року Салоніцький університет імені Аристотеля увінчав Н.Ф. Клименко золотим вінком, а 2013 р. Грецька Республіка за визначні заслуги в розвитку духовних і культурних зв'язків між Україною і Грецією та за виняткові досягнення й відданість Грецькій Освіті нагородила Н.Ф. Клименко високою урядовою нагородою Греції — Орденом Добродієвності (*Τάγμα της Ευποΐας*).

Вітаючи Ніну Федорівну Клименко з її подвійним ювілеєм, колеги, учні, друзі, всі, хто її любить і шанує, а в її особі любить і шанує Слово, Науку, Просвіту, Культуру, зичать ювілярці міцного здоров'я, сил і наснаги здійснити нові цікаві задуми, які дадуть потужний імпульс для розвитку української мови, науки та культури, сприятимуть прогресу українського суспільства, піднесенню авторитету Української держави у світі.